

פרשת משפטים

"ועוז מלך משפט אהב" - הנהגת המשפט והצדקה בישראל"

הצדקה, תורת המידות וחובות הלבבות מעוררים במשפטי התורה והם חטיבה אחת עם דרכי המשפט.

ודרך משל, בדין פריקה וטעינה שמבואר בפרשתנו (כג. ה) מבואר כי הרואה את חמור אוהבו כורע תחת משאו וטעון פריקה, ובאותה שעה רואה הוא את שונאו הזקוק לטעינת משאו, שמחוייב הרואה להקדים את טעינת שונאו תחילה, ואף שצער בעלי חיים דאורייתא מכל מקום אמרו כי "אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא" (ב"מ לב:). וטעמו "כדי לכוף את יצרו", כי כן אמדו רבותינו זכרונם לברכה שעדיפה היא כפיפת יצרו הכרוכה בטעינת המשא של שונאו, יותר מצערו של בעל החיים הכלולה במצות פריקת חמורו של אוהבו. וזו דוגמא אחת לענין זה, שמעלת תיקון המידות מכריעה את סדר הקדימה במצות החסד, וזוהי מהות אותה בחינה של "משפט וצדקה ביעקב אתה עשית".

וכן נראה מדין השבת העבוט שנתפרש בפרשה זו "אם חבל תחבל שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו" (כב. כה), שמחוייב הנושה בחבירו לסדר את נטילת משכנו באופן שלא ינזק הלווה כלל, וחייב על המלוה לטרוח מדי בוקר ומדי ערב לילך ולהחזיר לו את כסות היום ביום וכסות הלילה בלילה "כי הוא כסותה כסותו לבדה הוא שמלתו לערו, במה ישכב" (שם כח). וגם כאן למדים אנו, כי אף שהלוה חייב לו ממון ומסדרים לו סדר גבייה, מכל מקום הצדקה והמידות הטובות צדקו יחדיו עם מידת משפטי הממון, ומי שחלילה אינו מיישר מידותיו ואינו מתנהג על פי הנהגה זו הרי ש"והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני" (שם), שכך היא צורת משפטי התורה שנקבעו בתנאים אלו המיישרים את הנהגת האדם ומתקנים את מידותיו, ואף משפטי הממון כפופים לתכלית תיקון האדם ומידותיו.

מעלת המלך ומעלת ישראל - בהיותם "אוהבי משפט"

בספר משלי (כס. ז) פירש שלמה המלך את תפקידו של המלך בתיבות ספורות באמרו "מלך במשפט יעמיד ארץ". ואמנם, בספר שמואל (שמואל ב. טו) הנביא מתאר את פעלו ומעשיו הרבים של דוד המלך, ושם נאמר פסוק אחד שמתמצת את מהות מלכותו של דוד המלך, שמלך על כל ישראל בעשיית משפט "וימלך דוד על כל ישראל, ויהי דוד עשה משפט וצדקה לכל עמו".

אכן, מתוך לשון הפסוק נראה כי מעלת המלוכה של דוד המלך היתה לא רק בעשיית המשפט לבדו, כי אם במה שכלל בהנהגתו את הצדקה עם המשפט, ובשני מעלות אלו ייסד את ממלכתו. ואמנם, שורש מלכותו של דוד המלך היה מכח מה שהיה "מלך אוהב צדקה משפט", שאינה מעלה במלכות שמים לבדה אלא היא יסוד המלכות השלימה של מלך בשר ודם גם כן, שהמלך המבקש לעשות צדקה ומשפט הוא המלך הרצוי בדרכיו, ולא יאתה המלוכה.

החילוק שבין מלך "מעמיד ארץ" במשפט לבין מלך שהוא "אוהב משפט" במהותו, הוא לא ביחס לזולתו כי אם ביחס לעצמו, שאין די למלך במה שישפוט בין איש ובין רעהו ויעמיד את הארץ בסדר ובמשפט, אלא צריך הוא לשפוט את עצמו גם כן, שהאדם השלם אשר אוהב משפט ואהבתו חקוקה בלבו, ראשית מידת משפטו הוא במה ששופט הוא את עצמו ואת דרכיו.

ובאמת, נקודה זו מפורשת במדרש (שמו"ד ל ט) בתחילת הפרשה, ודרשו כן על הבורא יתברך בעצמו:

"ואלה המשפטים. הה"ד מגיד דבריו ליעקב - אלו הדברות, חוקיו ומשפטיו לישראל - אלו המשפטים, לפי שאין מדותיו של הקדוש ברוך הוא כמדת בשר ודם, מדת ב"ו מורה לאחרים לעשות והוא אינו עושה כלום, והקב"ה אינו כן, אלא מה שהוא עושה הוא אומר לישראל לעשות ולשמור".

ואף מלך בשר ודם, מעלתו וגדולתו הוא כאשר מתבונן הוא בעצמו ושופט את דרכיו בעניינים שבינו לבין קונו ובעניינים שבינו לבין אחרים, וכאשר הוא עמל ביישור מעגלותיו בפלס המשפט והצדקה,

מעלות חכמת התורה בהשגת אמונת ה' ויישור דרכי החיים

בפרק השני של ספר משלי, מרחיב שלמה המלך ע"ה במעלת בקשת החכמה והשגתה, וברוממות המעלה שישגו מבקשי הדעת והתבונה - בהבנת דרכי הצדק והמשפט ואורחות הישר, וז"ל:

"אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה, אז תבין יראת ה' ודעת אלקים תמצא. כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. יצפן לישרים תושיה מגן להלכי תם. לנצר ארחות משפט ודרך חסידי ישמר. אז תבין צדק ומשפט ומישרים כל מעגל טוב" (משלי ט-ט).

מתוך דברי שלמה המלך למדים אנו את רוממות האדם שעמל בתורה ומבקש לדעת אמריה, שמתוך גייעתם ובקשתם עלולים הם להשיג את כח ה"בינה" בענייני היראה, וגייע לבחינת ה"דעת" בדרכי ההשגחה העליונה המכונה "דעת אלקים". ואחר שיזכה עוד וה' יתן לו חכמה דעת ותבונה, אז יוסיף במעלתו וגייע להבנת דרכי "הצדק, המשפט והמישרים", ויקיף בדעתו והבנתו "כל מעגל טוב", וכפי שיבואר לפנינו.

מצות התורה, מתחלקות המה לכמה בחינות. בכל מצוה צפונים וטמונים השגות רבות זו למעלה מזו, ולכל אחד מישראל יש כח להשיג בהתעמקותו ועמלו בתורה ובמצוות, את אותן השגות נפלאות - באמונת ה' ויחודו, ובבינת הצדק והמשפט.

יסודות אלו כבר נסדרו בתהילות דוד המלך ע"ה, שסידר את מעלות ההחכמה ג"כ בסדר זה, בשירת אחרית הימים - שמוכירים אנו בקבלת שבת - ששורר דוד המלך על המשפט שיהא לעתיד לבא, בעת התגלות מלכות ה' בעולם, ובו הרחיב בענין ההכרה וההשגחה שישגו כל אומות העולם גם הן באותה העת - בהכרה באמיתת מציאות ה' והשגחתו, ובהשגת מעלת המשפטים שהנחיל לישראל בתורתו:

"ה' מלך ירגזו עמים ישב כרובים תנוט הארץ. ה' בציון גדול ורם הוא על כל העמים. יודו שמך גדול ונורא קדוש הוא. ועז מלך משפט אהב אתה כוננת מישרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית" (תהילים צט א-ט).

ועיי"ש בביאורו של האבן עזרא לתהילים שכתב, שלעתיד לבא יודו כל העמים כולם כי שמו הגדול והנורא הנישא בפייהם של ישראל כל הימים - אמת הוא, וכי מידת המשפט היא עוזו וכבודו של בורא העולם, שהוא "אוהב משפט" וממנו יצאו משפטי האמת, משפטי התורה וצדקותיה. ומצוות אלו ניתנו על ידי שולחיו הנאמנים - "משה ואהרן בכהניו" אשר "בעמוד ענן ידבר אליהם", והם "שמרו עדותיו וחק נתן למו" - בעת שמסרו את התורה העדות והחוקים לישראל בלא תוספת ובלא גירעון, כפי שקיבלו בהר סיני.

עיקר הנקודה שחידש דוד המלך במזמור זה, הוא השינוי שעתידי להיות במהרה בזמן שתתגלה מלכות ה' בעולם:

בזמן הזה, אין האומות מכירים במשפטי התורה ומעלתם על שאר דרכי המשפטים שכוננו שאר אומות. לעתיד לבא, בעת שתמלא הארץ דעה, אז יכירו ויבינו כל הגויים כי משפטי התורה ומצוותיה מרוממים מכל שאר משפטים, ומעלתם רבה על כל שאר דרכי המשפט, שהם כלולים משתי מידות יסודיות - מידת ה"משפט" ומידת ה"צדקה".

בכל מצוות ומשפטים שבתורה הנחיל "המלך המשפט" את שתי המידות הללו כשהם אחוזים זה בזה, וכאמרו "משפט וצדקה ביעקב אתה עשית", וזכאים הם ישראל שזכו למצוות ומשפטים אלו, וכוננו ויישרו את דרכיהם לאורם. ועל זה משבחים האומות במאמר "אתה כוננת מישרים", בעת שנתן את התורה לישראל על ידי משה ואהרן נביאיו הקדושים.

מעלת משפטי התורה על פני שאר דרכי המשפט

משפטי התורה, בד בבד עם מעלת "העמדת הדין" שבהם, עוד נוספה בהם מעלה של הנחלת מידות הרחמים והחמלה, והרגל האדם בדרך

בחינה נוספת יש בבקשת המשפט והצדקה, והוא מה שמצדיק האדם את הנהגת הבורא יתברך עמו בכל המוצאות אותו. ה"מבקש משפט" בכל מהותו, לעולם יצדיק את דין שמים עליו ויקבל את הנהגת השי"ת עמו באהבה, וכן מצינו בדוד המלך שקיבל את תוכחת הנביא באהבה, ומכח מידת אהבת המשפט שהיתה בלבו, שפט את עצמו בדקדוק פלס האמת והנהיג את עצמו ואת ישראל בדרכי האמת והצדק, עד שנאמר עליו "ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו" (שמואל א י"ח, י"ד), שבכל דרכיו "השכיל" בהנהגת מידת בקשת האמת והצדק, ומחמת כן זכה שבכל דרכיו היה ה' עמו.

הנהגת משפט של הקב"ה עם אומות העולם לעומת הנהגתו עם ישראל

"ועז מלך משפט אהב, אתה כוננת מישרים, משפט וצדקה ביעקב אתה עשית" (תהלים צט, טז)

מרישה דקרא נראה כי עוזו של מלך הוא באהבת המשפט לבדו. אכן, מסיפיה דקרא משמע כי המשפט והצדק יחדיו יש בהם מעלה יתירה. ואמנם, על פי דברי המדרש בתחילת הפרשה תתישב תמיהה זו, שחלוקה היא הנהגת הקב"ה עם ישראל להנהגתו עם האומות.

בני אומות העולם מלכיהם ושריהם, אינם מבקשים משפט. ומפני שאינם עמלים להעמיד את המשפט, לכך הקב"ה בעצמו שופטם על פי מידת המשפט לבדה בלא תערובת רחמים וחמלה, ועל כן "עוזו" של הקב"ה מתגלה לעיני האומות במידת הדין, ובמשפט אשר הוא עושה בהם.

וכן מצינו בנבוכדנצר הרשע (דניאל ט), שאחר שפטר לו דניאל את חלומו, וגילה את אזנו שאם לא ישוב מעוון גאוותו ויכפר את עוון גאוותו בצדקה, הרי שיענש בידי שמים עד שישפל ויהיה כחית השדה בלא דעת ותבונה, תיכף ומיד טרח נבוכדנצר הרשע ובמשך י"ב חודש פרנס את עניי ישראל כדי לכפר על נפשו. אלא שאחר י"ב חודש שב וחס על ממונו - אשר היא היתה מקור גאוותו הודו והדרו, והצדיק את דרכו באמרו "הלא דא היא בבל רבתא די אנה בנית לבית מלכו בתקף חסני וליקר הדרי" (שם פס' כז), כסבור היה שמלכות זו "שלו" היא וכי יצרה ופארה בכחו ועוצם ידו, ותיכף ומיד תוך כדי דיבור נענש ונעשה בו דין ומשפט ונשתבשה עליו דעתו, עד שהלך וישב בין חיות ועופות ואכל עשבים כבהמה, ונענש בכל עוז מידת המשפט ובדקדוק הדין על גאוותו זו.

לעומת זאת, הנהגת הבורא עם ישראל היא במידת הרחמים והחמלה, בתערובת הצדקה עם מידת המשפט וכאמרו "משפט וצדקה ביעקב אתה עשית". והטעם לזה, כי ישראל בעצמם נוהגים ג"כ במידה זו, שהם אוהבים משפט ושופטים את עצמם ומטים אזנם לשמוע תוכחת מוסר, אך בעת שדנים את הזולת שופטים הם את רעיהם ברחמים ומטים את שפיטתם לטובה, ומשום שישראל מבקשים צדקה ומשפט. וזו היא באמת מעלתם של ישראל מקבלי התורה, שמתעלים בדרכיהם המיוסדים על אדני פז, במצות התורה שניתנו מסיני באש, והם פקודי ה' הישרים המשמחים לב, עם משפטי ה', אשר צדקו יחדיו.

ורק אז ראוי הוא לתואר של "מלך אוהב משפט". ולא רק במלך לבדו הדברים אמורים אלא לכל אדם מישראל גם כן, שהרי כל ישראל מלכים ובני מלכים הם. וחובה יתירה היא על חכמי התורה ועמליה שנקראו "מלכים" וכפי שלמידתנו חז"ל בגמ' בגיטין (טו.ב).

מעלת משפטי התורה שניתנו סמוך למעמד הר סיני

ומן הטובות אשר היטיב ה' לישראל בנתינת התורה, הוא במה שהעניק להם את הכלים להשיג את המידה הזו הכלולה ביסוד משפטי התורה, שעל ידיהם יוכלו להיות "אוהבי משפט וצדקה" ומבקשי "מישרים וכל מעגל טוב", החפצים ליישר את מידותיהם ולכוף את יצרם עד להשלמת כל מידות האדם בשלימות נפלאה.

וזו היא כוונת שלמה המלך ע"ה באמרו "אז תבין צדק ומשפט ומישרים כל מעגל טוב", שמתוך העיון והקיום של משפטי התורה, יכוון האדם את מידותיו והנהגותיו, לזווג את מידת המשפט עם מידת הצדקה והתנהג בהם במקשה אחת, וזהו ביאור אמרו "כל מעגל טוב" - שכל גלגל המידות הסובבים את עולמו של כל אחד ואחד מונהגים בפלס נכון, בהתאחדות מידת החסד והאמת, בבחינת "משפטי ה' אמת - צדקו יחדיו".

משפטי התורה שניתנו לישראל בסמיכות למתן תורה ניתנו. ומבואר במדרש (שמו"ד ל ט) שמתנה טובה זו ניתנה להם בשכר אמירת "נעשה ונשמע":

"כך אמר האלקים לישראל, עד שלא בראתי את העולם הזה התקנתי את התורה שנאמר ואהיה אצלו אמון וכו', לא נתתיה לאחד מן עובדי כוכבים אלא לישראל. שכיון שעמדו ישראל ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע - מיד נתנה להם".

ושבח גדול הוא לישראל, שנותן התורה בחר בהם מכל אומות לתת להם חוקים ומשפטים צדיקים, כדי ליישרם ולהעלותם במעלות רמות יתר על שאר דרי תבל, עד שיכולים הם להתדמות ליוצרם במעלת המשפט, וכפי שמבואר במדרש בהקדמת פרשתנו (שמו"ד ל ט):

"ועוז מלך משפט אהב, העוז של מלך מלכי המלכים הקב"ה והוא אוהב את המשפט, ונתנו לישראל שהם אוהבי, ומה שכתוב אתה כוננת מישרים, אתה כוננת ישרות לאוהביך, שע"י המשפטים שנתת להם הם עושים מריבה זע"ז ובאין לידי משפט, והם עושיין שלום".

ונתבאר בזה, כי במשפטי התורה טמונים כל המעלות של ישראל - הישרות ותיקון המידות ומעלת השלימות והשלום. ואותו מלך שהעוז והממשלה שלו ומידת המשפט היא כבודו ועוזו, הוא חלק מחכמתו לישראל ונתן להם משפטים וחוקים צדיקים, לזכות על ידם לאהבת הצדקה והמשפט ומידות הרחמים והחמלה, והיא בחינת מלכי ישראל המבקשים את הצדקה עם קיום המשפט, ומכוננים ארץ במישרים, ושופטים אף את עצמם ואת אורחות הנהגתם וממשלתם, אם מתאימים הם למידות הישרות המיוסדים ומושתתים על משפטי התורה וחוקיה.